

Christina Moutsou

POVESTIRI DE PSIHANALIZĂ RELAȚIONALĂ

Traducere din limba engleză de
Monica Cârlichea

Editori:
SILVIU DRAGOMIR
VASILE DEM. ZAMFIRESCU

Director editorial:
MAGDALENA MĂRCULESCU

Redactare:
MANUELA SOFIA NICOLAE

Design și ilustrație copertă:
FABER STUDIO (ADELINA BUTNARU)

Director producție:
CRISTIAN CLAUDIU COBAN
OFELIA COȘMAN

Corectură:
CRISTINA TEODORESCU
SABINA LUNGU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CHRISTINA MOUTSOU

Povestiri de psihanaliză relațională / Christina Moutsou ;
trad. din lb. engleză de Monica Cârlichea. – București: Editura Trei, 2023

ISBN 978-606-40-1876-2

I. Cârlichea, Monica (trad.)

159.9

Titlul original: Fictional Clinical Narratives in Relational Psychoanalysis 1st edition
Autor: Christina Moutsou

Copyright © 2019 Christina Moutsou
All Rights Reserved.

Authorised translation from the English language edition published by Routledge,
a member of the Taylor & Francis Group.

Copyright © Editura Trei, 2023
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-1876-2

Cuprins

9	Introducere
23	Partea I. Un moment din anii adolescenței mele
25	Pe plajă
33	Divorțul
41	Dezvăluirea
53	Sendvișul cu șuncă și cașcaval
61	Trezirea
76	Londra în august sau o întâmplare fericită
87	Partea a II-a. Ellie
89	Haos
98	La o întindere de braț
110	Secretul
122	1 + 1 = 0
136	Iubirea pierdută și cum să o găsești
145	Peisaj anost
164	Poligamie clinică

8	175	Partea a III-a. Jake
	177	Haina mototolită
	187	Sensul vieții
	196	Trei în pat
	207	Conduc
	216	Fără cuvinte
	224	Încă o șansă
	245	Cicatricea
	255	Dragostea, de fapt
	271	Partea a IV-a. Ellie și Jake
	273	Despre a pierde și a nu fi pierdut
	286	<i>Mulțumiri</i>

Introducere

Scriind despre relația terapeutică, Carl Gustav Jung afirma:

Întâlnirea a două personalități este ca amestecul a două corpuri chimice diferite: dacă se formează o legătură, amândouă sunt modificate.

Jung, 1933/2021, p. 58

Observația lui Jung din 1933 este surprinzător de actuală, chiar dacă a fost scrisă cu mult timp înainte de existența mișcării relaționale din psihanaliză, pe vremea când psihanaliza însăși încerca să se poziționeze ca știință. Afirmatia lui Jung amintește, de asemenea, de importanța „chimiei”, în sensul de reacție și mișcare în toate interacțiunile noastre individuale apropiate. La baza acestei colecții de 22 de povestiri se află dorința de a relaționa, de a ne atașa și de a ne deveni cunoscuți unul altuia. Deși toate întâlnirile din aceste povești, fie că sunt înăuntrul sau în afara cabinetului terapeutic, sunt inventate, ficțiunea este aici doar un mijloc de a surprinde cadrul obișnuit al dansului interpersonal al relațiilor.

Scrierea povestirilor din cabinetul terapeutic nu este o nouă metodă de explorare a muncii psihanalitice și de demistificare

10 a ceea ce se petrece între terapeut și pacient, precum și a călătoriei transformatoare și creative pe care o implică procesul analitic. Poveștile de psihoterapie ale lui Irvin Yalom, așa cum le numește el, scot în evidență aspecte importante ale existenței umane și formele pe care acestea le iau în cadrul întâlnirii terapeutice, în special în raport cu mortalitatea, libertatea și alegerea (Yalom, 1999). La fel ca Yalom în poveștile sale, și Christopher Bollas a descris dileme și lupte similare în jurul confruntării terapeutului cu mortalitatea și complicațiile generate de aceasta, în romanul său plin de umor *Dark at the end of the tunnel* (Întuneric la capătul tunelului), unde personajul principal este psihanalistul. (Bollas, 2004). Pe de altă parte, poveștile de pe divan ale lui Kennedy reprezintă o descriere interesantă a complexității și suferinței umane, adoptând uneori un punct de vedere omniscient. Acesta nu se potrivește, probabil, cu o abordare mai relațională, ci amintește mai mult de modul tradițional de descriere a cazurilor (Kennedy, 2009).

Mai recent, în Marea Britanie, Stephen Grosz (2013), în cartea sa *The examined life* (Viața examinată), a înfățișat cu mare succes atât rutina, cât și natura profundă a relației terapeutice, într-o serie de scurte povestiri din cabinetul său. Din punctul meu de vedere, cartea a devenit un bestseller exact din acest motiv.

În 2016, Susie Orbach a participat la o serie de emisiuni la Radio 4¹, în care actorii improvizau studii de caz fictive, în timp ce ea îi primea pentru o scurtă ședință în cabinetul său. Seria a fost transcrisă într-un mic volum intitulat *In therapy* (2016). Din nou, poveștile lui Orbach descriu dilemele obișnuite și totuși complexe cu care oamenii vin la terapie, cât și provocările multiple pe care le aduc întâlnirii terapeutice. În centrul abordării sale se află o înțelegere relațională a terapiei, ceea ce a fost ușor

¹ Post de radio al BBC (*N.r.*)

de observat în seria de la Radio 4, de exemplu, prin felul în care s-a străduit să răspundă cu atenție și onestitate fiecărui pacient, creând în același timp spațiul necesar pentru a-l lăsa să-și prezinte problema.

Aș spune că povestirile din această carte, din punct de vedere al stilului și al înțelegerii întâlnirii terapeutice, se apropie mai mult de abordarea relațională și ficțională a lui Susie Orbach. Pe de altă parte, am încercat să însuflețesc personajele principale din fiecare povestire, atât a terapeutului, cât și a pacientului, prin acordarea unei atenții deosebite experienței subiective a terapeutului și, de asemenea, modului în care mediul în care se întâlnesc protagoniștii acționează ca un receptor și un simbol al fiecărei întâlniri.

La baza prezentei colecții de povestiri fictive din adolescență și din cabinetul terapeutic stau cinci elemente importante: (1) accentul pus pe aspectul relațional, respectiv recunoașterea, ca punct central al întâlnirii terapeutice, a încercării de a stabili o relație apropiată și a dorinței de a avea o asemenea relație; (2) contra-transferul, în sensul concentrării asupra experienței subiective a terapeutului în cadrul fiecărei întâlniri terapeutice; (3) importanța narațiunii și a sensului, deoarece pe baza dezvăluirii poveștii pacientului se construiește relația terapeutică; (4) complexitatea și haosul, în opoziție cu cauzalitatea și cu încercarea de a avea o înțelegere obiectivă sau științifică a întâlnirii terapeutice; și în cele din urmă (5) prevalența literaturii, în sensul folosirii descrierii personajelor, a mediului și a dialogului intern, cu scopul de a prezenta complexitatea extrem de nuanțată a întâlnirii terapeutice. Mai jos, voi oferi ceva mai multe detalii despre fiecare element.

Aspectul relațional

Există o vastă literatură recentă care abordează așa-numita mișcare relațională în psihoterapie, dar nu există întotdeauna un consens asupra a ceea ce înseamnă „relațional” în contextul psihanalizei. Perspectiva mea asupra psihoterapiei relaționale este apropiată de înțelegerea relaționării așa cum a fost ea definită de Loewenthal (2014). Aceasta este o înțelegere în sens mai larg, care pune accentul pe importanța întâlnirii terapeutice ca relație intersubiectivă și ca experiență de „a fi cu” pacientul. De asemenea, scoate în evidență transformarea ce are loc în terapeut prin întâlnirea cu fiecare pacient în cabinet. Conform lui Loewenthal, o astfel de înțelegere a relaționării impune centralitatea relației terapeutice; terapia ca o „stradă cu dublu sens”; vulnerabilitatea atât a terapeutului, cât și a pacientului; importanța contratransferului ce stă la baza dialogului terapeutic; cât și co-construirea și multitudinea sensurilor (2014: 4). Loewenthal subliniază, de asemenea, trei aspecte distincte ale unei astfel de conexiuni, respectiv: intersubiectivitatea; relația dintre subiecți — în acest caz, terapeutul și pacientul — și mediu; și relația dintre subiect — în acest caz, terapeutul — și metodă — practic, păstrând o distanță critică față de aplicarea teoriei. Consider că toate cele de mai sus sunt elemente centrale în povestirile incluse în această colecție. Ficțiunea, în comparație cu scrierea studiilor de caz, se poate concentra asupra experienței subiective neprocesate a terapeutului și asupra procesului liber flotant al gândirii, în aici și acum, și poate acorda o atenție nemijlocită mediului, potențialului de utilizare defensivă a metodei, precum și co-construirii sensului, ca parte a dialogului terapeutic.

O altă temă centrală atât în povestiri, cât și în psihanaliză este înțelegerea contra-transferului. Repet, contra-transferul are o istorie lungă, începând cu viziunea lui Freud conform căreia acesta reprezintă un obstacol în procesul psihanalitic și o indicație asupra faptului că terapeutul nu a fost suficient analizat (1910/2010). În paradigma relațională, contra-transferul este plasat în câmpul intersubiectiv al realității psihice a ambilor participanți la diada terapeutică. Într-un volum recent despre istoria contra-transferului, Stefana (2017) descrie traiectoria de la accepțiunea lui Freud asupra contra-transferului ca obstacol la accentul pus pe identificarea proiectivă în teoria kleiniană și în școala de început a relațiilor de obiect și, apoi, la o a doua etapă a școlii relațiilor de obiect, influențată de contribuțiile lui Winnicott, și pentru care contra-transferul reprezenta subiectivitatea terapeutului în relație cu pacientul. Mai exact, Stefana menționează contribuția lui Christopher Bollas și modul în care, potrivit acestuia, terapeutul are șansa de a-și forma o idee despre „sinele real” prin răspunsul său subiectiv față de pacient în timp ce este cu el (Stefana, 2017: 116-117). Exact acesta este aspectul travaliului terapeutic evidențiat în povestiri prin concentrarea narațiunii pe un punct de vedere intim, la persoana întâi, al terapeutului. În multe dintre povestirile din acest volum, terapeutul intră într-o formă de reverie care, invariabil, intră în rezonanță cu experiențele profunde din istoria pacientului și cu narațiunea sa în desfășurare.

Narațiunea și sensul

Narațiunea sub forma povestirii și co-construirea sensului sunt părți centrale ale travaliului terapeutic. Lichtenberg (2017) atrage atenția asupra naturii multifacetate a narațiunii, dat fiind că povestirea întotdeauna are loc într-un context particular, adică o poveste este spusă într-un moment anume în cadrul terapiei și este adesea repetată, într-o continuă schimbare, deoarece anumite aspecte ale sale pot fi omise sau adăugate ulterior. Poate conține totodată un fir narativ central ce confirmă identitatea individului, cum ar fi, de exemplu, descoperirea identității sexuale într-un moment-cheie al adolescenței (2017: 27). Lichtenberg subliniază că o bună parte din narațiunea care are loc ca parte din dialogul terapeutic este nonverbală și folosește mediul și simțurile corporale pentru a construi sensul, deseori luând forma unei experiențe private trăite sau a reveriei. El susține că, în relația terapeutică, dubla construire a sensului este paralelă, dar întrepătrunsă; adică, în urma povestirii unei anumite întâmplări, pacientul poate extrage un sens diferit față de terapeut. El se referă aici la tehnică și la interpretare, deoarece terapeutul va căuta teme și tipare repetitive în poveștile pacientului, în timp ce pacientul ar putea extrage diferite semnificații dintr-o poveste anume, cum ar fi sentimente pe care le are în raport cu narațiunea, în funcție de reacțiile verbale și nonverbale ale terapeutului (2017: 35-38). Deși sunt de acord cu faptul că în terapie construcția sensului poate fi paralelă în diada terapeutică și, de asemenea, incongruentă, cred totodată că aproape întotdeauna are loc un dans între pacient și terapeut, ce trebuie să fie bazat, cel puțin parțial, pe armonizare. În această colecție de povestiri, incongruența și acordajul sunt prezentate cu ajutorul experienței

subiective a terapeutului în raport cu un anumit pacient. De asemenea, în concordanță cu afirmația lui Lichtenberg, narațiunea acestor povestiri este adesea nonverbală, situată în corp și în simțuri, împletind totodată trecutul și prezentul și evidențiind aspecte ale istoriei și dezvoltării individului.

Complexitate și haos

Într-o carte extrem de originală, Galatzer-Levy (2017) folosește conceptul de dinamici neliniare din teoria haosului și din teoria sistemelor complexe din matematică pentru a combate modalitatea psihanalizei de a-și construi teoria, bazată pe liniaritate și cauzalitate. El observă că elaborarea teoriei psihanalitice tinde să se bazeze pe cunoaștere și cauzalitate ca modalități de explicare a simptomelor pacientului și pe așteptarea ca dezvoltarea să aibă o formă liniară. Același lucru este valabil și în ceea ce privește tendința din psihanaliză de a interpreta istoria și dezvoltarea pacientului într-o manieră cauzală, urmând o cale predictibilă. Cu ajutorul teoriei haosului și a modelelor neliniare din matematică, Galatzer-Levy oferă o multitudine de exemple fascinante de factori impredictibili care pot afecta dezvoltarea atât în copilăria pacientului (și a terapeutului), cât și în relația terapeutică din aici și acum. Pentru mine, literatura și scrierea cărților de ficțiune, la fel ca și modul în care am construit povestirile din această colecție sunt exemple principale de neliniaritate dinamică, complexitate și haos. De exemplu, lipsa aranjamentului floral din cabinet, de care se ocupase până atunci partenera terapeutului, este atât un simbol al pierderii și al morții unei relații ce a fost odată apropiată, o situație cu care rezonază atât terapeutul, cât și pacientul, cât

16 și un factor de haos. Nu provoacă și nici nu generează un anumit rezultat în relația terapeutică, dar poate afecta și accelera în mod imprevizibil dezvoltarea acesteia.

Prevalența literaturii

Concomitent cu îndepărtarea de cauzalitate, scrierile lui Adam Phillips sunt bine-cunoscute pentru că se bazează pe personaje literare, cum ar fi Othello al lui Shakespeare, pentru a evidenția experiențele fundamentale ale existenței umane care se află, de asemenea, în centrul muncii psihanalitice. În cea mai recentă carte a sa, *In Writing* (În scris), Phillips subliniază ascendența literaturii în raport cu psihanaliza, tocmai datorită capacității literaturii de a surprinde în cuvinte poezia întâlnirilor umane. Cu toate acestea, indirect, el scoate în evidență faptul că o asemenea poezie este, de asemenea, prezentă și se află chiar în centrul întâlnirilor psihanalitice. De exemplu, descrie într-un mod emoționant întâlnirea dintre Freud și poeta și romanciera H.D. ca fiind o întâlnire în care fiecare se bucura de prezența celuilalt, în ciuda divergențelor de opinie, Freud căutând să-și construiască teoria bazându-se pe cauzalitate, iar H.D. fiind preocupată de povești și de folosirea cuvintelor (Phillips, 2017: 25-31). Cel mai probabil, un astfel de dezacord nu era atât de important pe cât am fi tentați să credem. Din contră, întâlnirea și modul în care fiecare dintre ei a valorificat-o prin cuvinte și simțuri, care pot fi doar parțial redată în cuvinte, sunt aspectele care au contat pentru amândoi.

Acest lucru mă duce la importanța personajelor literare și la perspectivele lor în înțelegerea temelor centrale și a formelor pe care le poate lua suferința umană în anumite contexte istorice și

socioculturale. Prin analiza a patru romane contemporane care au ca personaj principal o femeie răufăcătoare, Valdré identifică o schimbare culturală recentă care poziționează acum femeile ca personaje centrale în câștigarea puterii și în negarea intimității și vulnerabilității pe care o implică relațiile apropiate (Valdré, 2017).

Desigur, terapeuților le sunt prezentate diverse tipuri de povești în cabinet, dar, în comparație cu literatura, de cele mai multe ori lor nu li se permite să-și vadă pacienții ca pe niște personaje principale într-un roman ce descrie aspecte nerezolvate ale vieții. Poveștile din această colecție sunt înfiorător de contemporane. Ele încearcă să surprindă aspectele experienței umane din perspectiva a doi terapeuți, ambii relativ tineri din punct de vedere profesional, deși de vârstă mijlocie în viața privată. Cabinetele ambilor terapeuți sunt situate în centrul Londrei.

Douăzeci și două de povestiri în adolescență și în cabinetul terapeutic

Această colecție de povestiri este scrisă în întregime la persoana întâi. Așa cum am explicat anterior, folosirea persoanei întâi are scopul de a evidenția experiența subiectivă, în comparație cu înțelegerea obiectivă. Cititorul este invitat să trăiască în mintea personajului principal al fiecărei povești și să vadă lumea prin ochii săi.

Această colecție de povestiri este compusă din patru părți. Fiecare poveste din cele patru părți este precedată de o scurtă introducere în care sunt adresate întrebări deschise în legătură cu principalele teme din respectiva povestire. Descrierea de la

18 începutul fiecăreia are ca scop să-l ghideze pe cititor către ariile de interes clinic și teoretic, dar și să genereze, sperăm, inferențe și extinderea întrebărilor puse prin citirea poveștii.

Primele șase povestiri din Partea I oferă o imagine detaliată asupra experiențelor a șase adolescenți diferiți, în momente-cheie din adolescența lor. Astfel de momente tind să împartă viața adolescentului în perioada de dinainte și cea de după, putând fi considerate fie traumatice, cum ar fi pierderea subită a unui părinte, fie momente care schimbă profund înțelegerea de sine a tânărului. Șase adolescenți descriu lumea așa cum se vede ea prin ochii lor. Pe primii cinci adolescenți îi veți întâlni și mai târziu, în Partea a II-a și a III-a, ca adulți, în cabinetul de terapie. Ultima poveste din Partea I este scrisă din perspectiva unei femei adulte, căreia îi revin frecvent în minte imagini din ultimul an de liceu, în urma întâlnirii întâmplătoare cu o prietenă pe care o văzuse ultima dată pe când avea 17 ani. Printre problematicile explorate în Partea I se numără moartea unui părinte, divorțul, abuzul sexual, trezirea sexualității, trauma intergenerațională și impactul puternic al prieteniei adolescente.

Părțile a II-a și a III-a sunt, de asemenea, scrise din punctul de vedere al terapeutului. Terapeuții din aceste povești, la fel ca pacienții, sunt personaje fictive, iar cititorul este invitat să fie martor și să empatizeze cu sentimentele și experiențele trăite de aceștia. Dat fiind că toate poveștile sunt scrise într-o manieră intimă, la persoana întâi, experiența se dorește a fi neprocesată, neinfluențată de cauzalitate și cunoaștere, ci avându-și rădăcinile în întrepătrunderea dintre trecut și prezent și în experiențele relaționale la care este supus terapeutul în fiecare povestire în parte.

Așadar, în comparație cu exemplele anterioare de viniete clinice bine cunoscute și bine scrise, povestirile fictive din această

colecție își propun să evoce o experiență subiectivă intensă. Spre deosebire de consemnarea studiilor de caz, aici scopul nu este de a da sens, de a interpreta și de a analiza materialul clinic cu obiectivul de a construi o narațiune care să demonstreze soluționarea și progresul terapeutic. Aceasta nu înseamnă că generarea de sens și anumite rezolvări și/sau reparații nu sunt incluse în narațiunea acestor povești. Cu toate acestea, aici accentul este pus pe adresarea unor întrebări importante în ceea ce privește experiența trăită de către terapeut și modul în care se speră că aceasta poate mobiliza un proces de turbulentă transformare pentru ambele părți implicate în diada terapeutică.

Partea a II-a este formată din șapte povestiri din cabinetul terapeutic prezentate din perspectiva lui Ellie, o terapeută având în jur de 40 de ani, care ține ședințele într-un cabinet închiriat în centrul Londrei. Ellie are dificultăți în a construi relații apropiate de încredere, asociate cu experiența sa cu propria mamă și cu moartea timpurie și neașteptată a acesteia. Dificultatea sa de a avea încredere în intimitate se află pe fundalul muncii ei cu toți pacienții, dar se manifestă într-un mod unic în fiecare relație terapeutică pe care o formează. Încurcăturile, dar și natura transformatoare a fiecărei relații terapeutice reprezintă punctul central al fiecărei povestiri. Unele dintre temele explorate aici sunt transferul erotic, natura iubirii romantice, secretele de familie și adopția, infidelitatea, boala și moartea, precum și invidia terapeutei în relația terapeutică.

Partea a III-a este compusă din opt povestiri din cabinetul terapeutic prezentate din perspectiva lui Jake, un terapeut tot în vârstă de aproximativ 40 de ani. Jake se află într-o relație disfuncțională și are împreună cu partenera sa un copil mic de până în trei ani. Are cabinetul acasă, în nord-vestul Londrei, și

20 jonglează între rolul de terapeut și cel de tată implicat. Relația cu partenera sa se deteriorează încet-încet pe parcursul derulării acestor povești, iar această situație constituie fundalul muncii sale terapeutice cu diverși pacienți. Câteva dintre problemele explorate în povestirile despre activitatea clinică a lui Jake fac referire la tulburări psihosomatice, doliu, automutilare, depășirea limitelor în relația terapeutică, lucrul cu așa-numita tulburare borderline și terapia de cuplu.

A IV-a parte are o singură povestire care îi aduce pe Ellie și Jake împreună într-un grup de dezvoltare profesională la care participă amândoi. Grupul se numește „Despre pierdere și a nu fi pierdut”, pierderea fiind punctul focal al acestei povestiri, cât și al travaliului terapeutic. Scopul acestei ultime părți este acela de a evidenția legăturile inconștiente dintre oameni, precum și relațiile dintre trecut și prezent, care sunt părți integrante ale oricărei transformări profunde, atât în terapie, cât și în relațiile interumane, în general. Ca atare, Partea a IV-a încheie colecția punând accentul pe aspectul relațional și pe vicisitudinile acestuia.

Bibliografie

- Bollas, C. (2004). *Dark at the End of the Tunnel*. Londra: Free Association Books.
- Freud, S. (1910/2010). Șansele viitoare ale terapiei psihanalitice. În *Sigmund Freud — Opere Esențiale*, vol. 11 — *Tehnica Psihanalizei*. București: Editura Trei.
- Galatzer-Levy, R. (2017). *Nonlinear Psychoanalysis: Notes from Forty Years of Chaos and Complexity Theory*. Abingdon: Routledge.
- Grosz, S. (2013). *The Examined Life: How We Lose and Find Ourselves*. Londra: Chatto & Windus.